't Vagevenster 13

Heemkundevereniging

BERCHS-HEEM

Bestuur Heemkundevereniging Berchs-Heem:

Jan van der Burgt
voorzitter
Zicht 7
5351 RG Berghem
tel. 0412 - 401183

Herman van de Camp
secretaris
Burg. van Erpstraat 61
5351 AS Berghem
tel. 0412 - 401327

Lambert van Hintum
penningmeester
Clausstraat 5
5351 CJ Berghem
tel. 0412 - 402515

Riny Gremmen
Zevenbergseweg 31
5351 PG Berghem
tel. 0412 - 402141

Adrie Dollevoet
Spaanderstraat 7
5351 BA Berghem
tel. 0412 - 401428

Ans den Brok
St. Willibrordusstraat 21
5351 ED Berghem
tel. 0412 - 401214

Marietje Radoes-van der Heijden
Berghemseweg 211
5348 CE Oss
tel. 0412-622770

Redactie 't Vagevenster:
Jan van den Heuvel
Peter Hoefnagels
Gerard Hoeks

Vormgeving: Bert Akkermans

Inleveren kopij 't Vagevenster:
Heemkamer Oud-Gemeentehuis,
Burg. van Erpstraat 2.

Aanleveren kopij:
indien mogelijk op diskette,
WP-formaat 5.1.
Kopij, foto's en ander aangeleverd materiaal worden na plaatsing geretourneerd.

Leden van Heemkundevereniging Berchs-Heem krijgen het verenigingsinformatie- en nieuwsblad, 't Vagevenster, gratis thuisbezorgd.

Losse nummers f. 7,50
exclusief verzendkosten,
aan te vragen bij de secretaris:
Herman van de Camp
Burg. van Erpstraat 61
5351 AS Berghem
tel. 0412 - 401327

Rekeningnummer Rabobank:
1065 16 817
t.n.v.: Heemkundevereniging Berchs-Heem

K.v.K. nr. V219728

't Vagevenster nummer 13, april 1999

Inhoud

R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph 1917-1964 — 446
Marietje Neeteson-van Zummeren en Cor van den Heuvel
Waar stonden de eerste boterfabriekjes en wie werkten er? — 447
De oprichting van de R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph — 449
Hoe het verder 'reilde en zeilde' — 453
Uit de notulen — 455
Zwaar werk — 456
Nieuwe ontwikkelingen — 457
Bestuur, directie en personeel — 459
De fusie — 464
Hoe werd en wordt boter gemaakt? — 468
Een klein intermezzo... — 470
"In het verleden ligt het heden, in het nu, wat worden zal." — 472
In memoriam Henk Luijerink — 476

Van de Redactie

Het artikel over de 'R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph' in dit Vagevenster zat al enige tijd in de pen. Aanvankelijk is het onderwerp van onderzoek opgezet door Jan van Schaijk en Cor van den Heuvel. Marietje Neeteson-van Zummeren en Cor hebben vervolgens het werk afgerond en uiteindelijk een boeiend artikel aangeleverd.
De betrokkenheid van deze drie personen is duidelijk. De opa van Jan van Schaijk was een van de mede-oprichters van de coöperatie en als lid heeft Jan zelf jarenlang melk geleverd. Bij Cor van den Heuvel stonden thuis op de boerderij de melk'tuiten' ook aan de straat en als 15-jarige begon hij zijn loopbaan op het kantoor van de Stoomzuivelfabriek in Oss. Marietje Neeteson-van Zummeren bracht haar jeugd door tegenover de 'machtig' grote fabriek, met zijn rammelende 'rom'karren en haalde voor haar moeder in de altijd natte en lawaaierige fabriek pap en kokend water voor de was. Het 'stoom'fabriek, 'rom'fabriek of 'boter'fabriek, maar officieel de R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph, is bijna een halve eeuw nadrukkelijk in Berghem aanwezig geweest. In dit artikel komt helder naar voren wat samenwerking, leiderschap en betrokkenheid vermag te presteren.
De schrijvers stellen niet voor niets: "Waarin een klein dorp groot was".

R.K. COÖPERATIEVE STOOMZUIVELFABRIEK ST. JOSEPH 1917-1964

"Waarin een klein dorp groot was"

Stoomzuivelfabriek St. Joseph, 1930.

De R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph was van 1917 tot 1964 de trots van Berghem. Het 'Boterfabriek' kreeg in die jaren, in het Maasland en ver daarbuiten, grote bekendheid. In het oprichtingsjaar van de R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph telde Berghem 2266 inwoners.
In dit artikel de geschiedenis van het 'Boterfabriek': de opkomst, groei, bloei en fusie. Na de fusie met de coöperatieve stoomzuivelfabriek St. Willibrordus uit Oss in 1964 werden de bedrijfsactiviteiten in Berghem stilgelegd.

Vóór 1917 was Berghem drie handkrachtboterfabriekjes rijk. De grote drijfkracht achter de oprichtingen daarvan, waren wel de leden van de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond – NCB. Een organisatie voor boeren en tuinders van de bisdommen 's-Hertogenbosch en Breda die in 1896 werd opgericht. 'De Boerenapostel', Pater Gerlachus van den Elsen, naar wie in Berghem een straat is vernoemd, voorzag een grote crisis onder de boeren, als die niet georganiseerd zouden gaan werken.

Jan van den Heuvel

Hij ijverde voor deze bevolkingsgroep, omdat die in deze zware tijd werd uitgebuit door de liberale ondernemersklasse en handelaren.
De NCB werd een sterke organisatie, die de krachten van de boeren kon samenbundelen, hen respectvol en groot maakte. De boeren konden woekerrenten en veel te hoge inkoopprijzen van de handelaren voortaan achter zich laten, door zelf eigen coöperaties op te richten. De NCB-afdeling Berghem werd in 1906 opgericht. Johannes 'Jan' van den Heuvel (1866-1940), in Berghem beter bekend als 'Jan van de Piekenhoef', werd de eerste voorzitter.

Waar stonden de eerste boterfabriekjes en wie werkten er?
13 mei 1904 werd een vergunning bij B &W van Berghem aangevraagd door het bestuur van de 'Zuivelfabriek aan 't Durenseind' voor het bouwen van een boterfabriekje. De aanvragers waren: voorzitter Dirk Boeijen en secretaris Antoon Spanjers.
Het eerste boterfabriekje in Berghem heeft dus gestaan in het

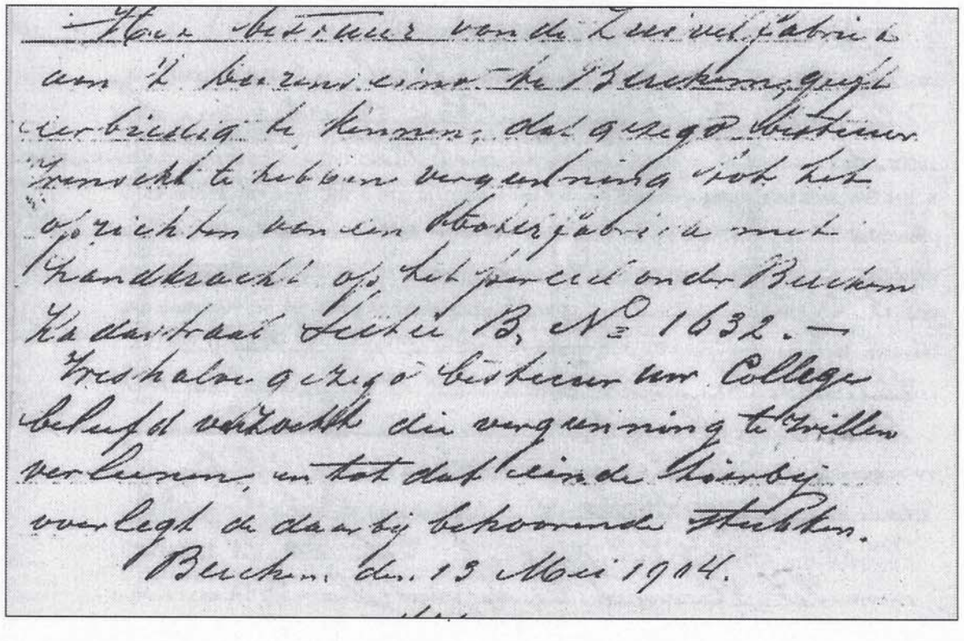

Het bestuur van de Zuivelfabriek
aan 't Berzenvisser te Berchem geeft
eerbiedig te kennen, dat gezegd bestuur
voornemens is te hebben vergunning tot het
oprichten van een boterfabriek met
handkracht op het perceel onder Berchem
Kadastraal Sectie B, No 1632. —
Weshalve gezegd bestuur zich College
beleefd verzoekt die vergunning te willen
verleenen, en tot dat einde hierbij
overlegt de daarbij behoorende stukken.
Berchem, den. 13 Mei 1904.

Het bestuur van 'Zuivelfabriek aan 't Durenseind' vraagt vergunning aan om een 'boterfabriek op handkracht' op te mogen richten.

Durendseind, voorbij de boerderij van Dorus van Schaijk komende vanaf Berghem, tegenover Burg. van Erpstraat nr. 91 in die tijd Laanderstraat geheten. Op deze plaats woonde toentertijd de familie Boeijen – Nelleke, Dirk en Jan – nu woont er Jan van Lith. Dirk Boeijen was 'directeur' van het handkrachtbedrijfje tegenover zijn boerderij. De boterproductie in het Durendseind werd door twee werknemers verricht. Het duo Jan Boeijen (Jan d'n Dominee) en Peter van den Berk waren er de botermakers van het eerste uur.
Op 31 mei 1904 wordt vergunning aangevraagd om nog twee boterbedrijven in Berghem te vestigen. De aanvrage was ondertekend door G. van Iperen, secretaris van de Coöperatieve Roomfabrieken te Berghem. Deze handkrachtboterfabriekjes hebben gestaan in het centrum van het dorp aan de Laanderstraat, Burg. van Erpstraat nr. 14 – waar nu familie Van Rodijnen woont, en in het Hei-eind tegenover boerderij 'de Piekenhoef', naast Zevenbergseweg nr. 42 – nu woont er familie Megens. Toon van Haaren, Winus Koenen, Hijs van Hulst, Toon Loeffen en Driek Broeksteeg waren de eerste werknemers die het botermaken in deze bedrijfjes ter hand namen.
Volgens de tekeningen bestonden de bedrijfsgebouwen uit eenvoudige optrekjes van ongeveer 11 meter lang, 7 meter breed en 3 meter hoog. De indeling bestond uit: een kantoortje met daaronder een kelderruimte, een ontvang- of roomkamer, een werk- of vetkamer (waar de melk werd verwerkt) en een bergplaats met daaronder een kelder.

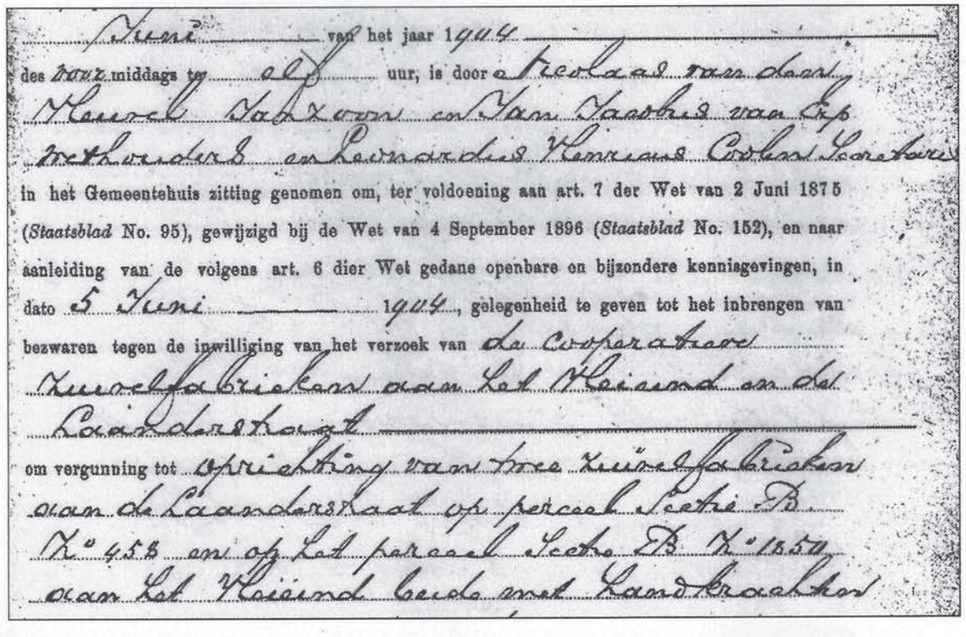
Juni van het jaar 1904
des nacht middags te 8½ uur, is door Nicolaas van den Hanel Jakzoon en Jan Jacobus van Erp wethouders en Leonardus Hermanus Cornelis Secretaris
in het Gemeentehuis zitting genomen om, ter voldoening aan art. 7 der Wet van 2 Juni 1875 (*Staatsblad* No. 95), gewijzigd bij de Wet van 4 September 1896 (*Staatsblad* No. 152), en naar aanleiding van de volgens art. 6 dier Wet gedane openbare en bijzondere kennisgevingen, in dato 5 Juni 1904, gelegenheid te geven tot het inbrengen van bezwaren tegen de inwilliging van het verzoek van de Cooperatieve Zuivelfabrieken aan het Heieind en de Laanderstraat
om vergunning tot oprichting van twee Zuivelfabrieken aan de Laanderstraat op perceel Sectie B. No. 458 en op het perceel Sectie B. No. 1859 aan het Heieind beide met Landbouwbedrijf

17 Juni 1904, aanvraag hinderwetvergunning 'van de cooperatieve Zuivelfabrieken aan het Heieind en de Laanderstraat'.

De boterfabriekjes werkten, voor onze begrippen nu, vrij primitief. De melk werd door de leden zelf, meestal met de hondenkar, aangeleverd. De centrifuge, om de melk te ontromen, moest met de hand worden gedraaid. De room bleef op de fabriek om verwerkt te worden tot boter. De afgeroomde melk, ondermelk – ook taptemelk of 'fiets' genoemd – ging weer mee terug naar de boerderij en diende als voer voor kalveren en varkens.

De oprichting van de R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph

In de boterfabriekjes op handkracht verliep alles 'gesmeerd als boter', totdat er in 1916 een nieuwe wet van kracht werd. De wet werd uitgevaardigd vanwege besmettelijke veeziekten, voornamelijk mond-en-klauwzeer, een virusziekte bij herkauwers die gekenmerkt wordt door zwellingen in de mond, aan de klauwen en de spenen. De aangeleverde melk moest vanaf dat moment in de fabrieken eerst gepasteuriseerd worden, op straffe van boete en sluiten der inrichting. Deze verordening betekende de genadeslag voor de handkrachtbedrijfjes. Het was onmogelijk de nieuwe werkmethoden in de

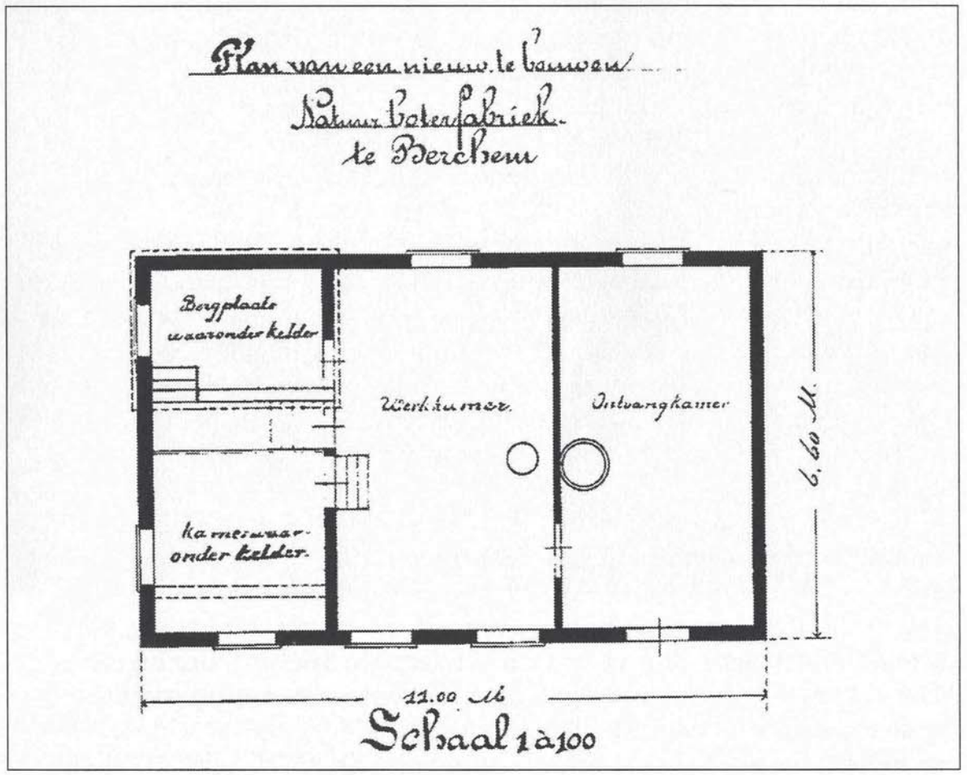

Plattegrond handkracht boterfabriek aan de Laanderstraat.

primitieve gebouwen aan te passen en aan de eisen van de nieuwe wet te voldoen. Het sluiten van deze boterfabriekjes zou een ramp betekenen voor de Berghemse gemeenschap.
Maar... de geschiedenis heeft zich steeds herhaald... Zoals nu, in de negentiger jaren, veel agrariërs door nieuwe wetgeving gedwongen worden andere wegen te gaan en zich moeten aanpassen aan de eisen van de veranderende tijd, zo was het ook omstreeks 1916.
Er kwam een einde aan het bestaan van de handkrachtbedrijven, een nieuw tijdperk van 'stoomzuivelfabrieken' deed zijn intrede.
De besturen van de boterfabriekjes maakten plannen om een stoomzuivelfabriek te bouwen, dat aan alle eisen van de nieuwe wet zou voldoen. Met enkele boeren en bestuursleden van de NCB o.a. Jan van den Heuvel, Hannes van Schaijk, Jan van Grunsven, Janus van Erp en Toon van Uden, werd een grootschalig plan opgesteld om, met Heesch en Oss samen, één stoomzuivelfabriek te realiseren. Daartoe werd door de vertegenwoordigers van de boeren uit de betrokken plaatsen een vergadering belegd in hotel 'De Gouden Leeuw' in Oss. Daarbij was zuivelconsulent J.J. Wintermans aanwezig, die als adviseur bij tal van dergelijke initiatieven betrokken was, (o.a. in 1911 te Schaijk).
Na het nodige 'heen-en-weer-gepraat' werden de delegaties het er over eens, dat die grote melkfabriek in Oss zou moeten komen. De delegatie uit Berghem was ervan overtuigd, dat de vertegenwoordigers uit Oss het voorstel met beide handen zouden aangrijpen.
Het plan leed echter schipbreuk, toen bleek dat Oss de voorwaarde stelde: boeren uit Berghem en Heesch zouden meer moeten betalen voor de aanvoer van melk dan de leden uit Oss, dit vanwege de grotere afstanden.
Volgens de krant 'De Stad Oss' uit 1916 pasten de Berghemse afgevaardigden ervoor om onder "Het Knegtschap van Oss" te zitten. Zij waren bang om als een 'wingewest' te worden behandeld. Toch wensten de Berghemnaren, koste-wat-kost, een eigen fabriek te bouwen.
Er werd medio 1916 een vergadering belegd in het Berghemse café Megens 'Hartjes' en daar werd de Berghemse "R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph" geboren. Wel met de nodige 'barensweeën'.
De belangrijkste voorwaarden voor de oprichting waren in Berghem wel aanwezig: er waren relatief veel boeren en er was een goed functionerend NCB-bestuur. Nu nog het benodigde kapitaal bijeen krijgen, bouwgrond zoeken en een goede directeur die leiding kon geven. Deze laatste drie voorwaarden vergden veel inspanningen. Maar de zo fel begeerde Berghemse fabriek kwam van de grond.
Al staande de voornoemde vergadering in café 'Hartjes' werd de notariële akte getekend voor de Coöperatie, die bij de start 100 leden telde met tezamen 400 koeien.

Het beginkapitaal – 63.000 gulden – bijeen te krijgen, kostte wel de meeste zweetdruppels. De Boerenleenbank wilde geen krediet verstrekken, ondanks de belangrijke garanties van onder meer de toentertijd bekende politicus dr. Dekkers, een vriend van kapelaan Kitslaar. Het bestuur gaf echter de moed niet op en lanceerde vervolgens een plan om een soort obligaties uit te geven van f. 100,–, f. 500,– en f. 1000,–; tegen een rentepercentage van 4,50%. Deze emissie slaagde binnen de kortste keren, tot vreugde van de meeste Berghemse boeren. Toch waren er ook pessimisten, die het hele project argwanend bekeken en het beschouwden als: "de grootste schuld van Berghem en den totalen ondergang van den kleinen boer". Maar achteraf werd er toch gelachen om hun onnodige angsten.
Met de pogingen om bouwgrond te verwerven was het geluk ook aan de zijde van de ondernemende boeren. Door tussenkomst van Frans Sass en Cornelis van Erp (de vader van de latere directeur) kon de Coöperatie een perceel grond, aan de westkant van café 'Hartjes', voor een redelijke prijs kopen van de Kinderen Kessen. Dit waren Ignatius en Rudolphine Kessen, kinderen uit een eerder huwelijk van de vrouw van Frans Sass en tevens familie van de eerste directeur Jan van Erp.

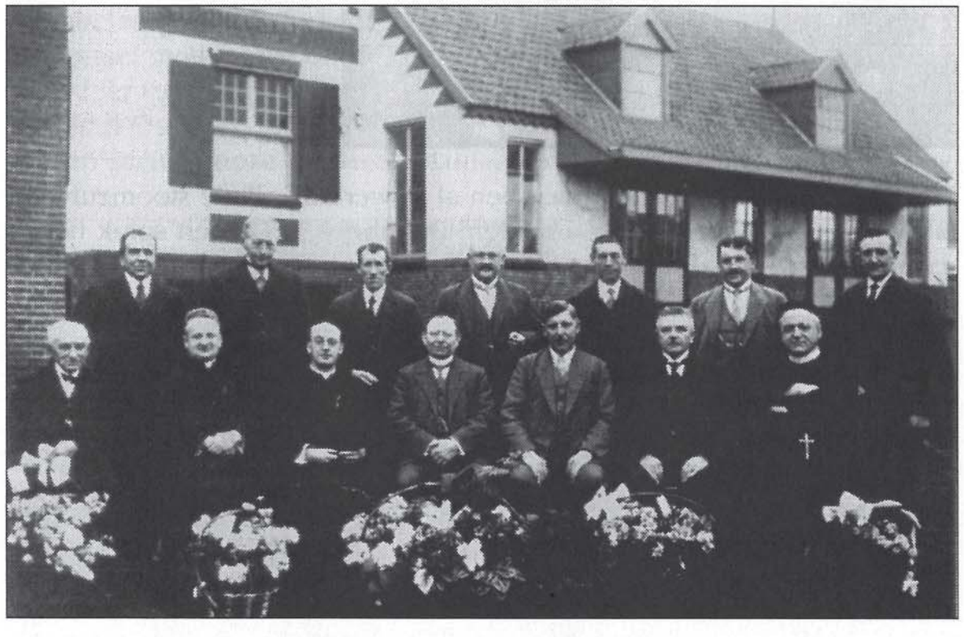

Bestuur van de stoomzuivelfabriek anno 1930. Van links naar rechts, zittend: Johannes van Schaijk (bestuurslid), kapelaan Johannes Goethe, kapelaan Wilhelmus Gerrits, Jan van den Heuvel (voorzitter), Jan van Erp (directeur), burgemeester Baudoin en Frater Ignatius Kessen. Staand: Kees Willems (bestuurslid), Jan de Cock (bestuurslid Haren), Thomas Broers (bestuurslid), Jacques van Erp-Nas (bestuurslid), Marinus de Louw (bestuurslid Oss), Antoon van Erp-van de Geer (bestuurslid en later tweede voorzitter) en Bernhard van de Camp (bestuurslid Haren).

In februari 1930 werd er uitgebreid stilgestaan bij het 12½-jarig bestaan van de R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph. Johannes Smits, voorzitter van de Raad van Toezicht, feliciteert Jan van Erp, die tegelijkertijd zijn koperen jubileum als directeur vierde. Jan van den Heuvel, vanaf de oprichting voorzitter van het bestuur van de Coöperatie, kijkt toe.

Vervolgens werd er gezocht naar een al in werking zijnde stoomzuivelfabriek, die als voorbeeld kon dienen. De fabriek te Gemert sprak het meest aan en naar dat voorbeeld werd de Berghemse boterfabriek gebouwd door architect A. van den Bosch.
De volgende vraag, van het voor fraude bevreesde bestuur, veel geldzaken verliepen toen nog uitsluitend contant, werd nu: "Waar halen we een goede directeur vandaan?" De keuze viel op Jan van Erp, een lid van een erkend eerlijke familie. Hij was een zoon van Knillus (Cornelis) en Grada van Erp. Grada had later een winkel in koloniale waren in de Mollenstraat, op de plaats waar nu de firma Doomernik in de St. Willibrordusstraat is gevestigd. Jan van Erp zou aangesteld worden als directeur onder voorwaarde dat hij kon bewijzen zelfstandig te kunnen werken. Van Erp accepteerde de uitdaging en vertrok naar Maasbracht om zich het zuivelbedrijf eigen te maken. Daarnaast volgde hij in Roermond een cursus 'dubbelboekhouden'. Toen Jan van Erp in het voorjaar van 1917 met zijn getuigschriften op zak in Berghem terugkwam, was de bouw van de fabriek bijna klaar.
Het bestuur van de R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph bestond uit: Jan van den Heuvel Nicolaaszoon, voorzitter; Jan Johannes van Grunsven, ondervoorzitter en de bestuursleden Johannes Willibrordus van Schaijk, Adrianus Lambertus van Erp en Antoon van Uden. Kapelaan J. Gerrits werd geestelijk adviseur. De Raad van Toezicht bestond uit drie leden: Johannes Hendricus Smits, voorzitter. Smits was toentertijd bovenmeester van de St. Aloysius-jongensschool in de Mollenstraat. En verder Willem van de Camp, ondervoorzitter en Jacobus van Erp, lid. De 'werkers van het eerste uur' waren: Jan Boeijen als melkweger; Peter van den Berk als machinist; Toon van Haaren als botermaker en Frans Bimbergen als ondermelkweger en schoonmaker.

Hoe het verder 'reilde en zeilde'

In een artikel van het weekblad 'De Stad Oss' wordt in 1930 bij gelegenheid van "Het koperen feest der Stoomzuivelfabriek te Berchem" het Berghemse boterfabriek genoemd als: "Een van de eersten in den lande". De melkaanvoer was in tien jaar gestegen van anderhalf miljoen tot bijna vijf miljoen liter melk per jaar. Het aantal leden groeide in die jaren uit naar 600. Van de oprichtingsemissie van f. 63.000,– restte nog slechts een schuldrestant van f. 10.000,–.
Dit succes was mede te danken aan de 'directeur' de heer Jan van Erp, die alle zorg en aandacht besteedde aan de boterfabricage en zijn personeel motiveerde door 'zijn joviale omgang'. Er was in die jaren een sfeer van 'werklust en algehele plichtsbetrachting' gegroeid, aldus 'De Stad Oss'.
Heden staat in onze moderne manier van bedrijfsvoering 'teambuilding

Melkrijder Piet van de Wetering uit Haren reed meer dan 25 jaar zijn route.

'Boterfabriek' 1920. Boven bij de linker deur staat, tweede van rechts, de eerste directeur Jan van Erp. Links het eerste voltallige personeel: Peter van den Berk, Jan Boeijen, Frans Bimbergen en Toon van Haaren. Rechtsboven kan men nog alle soorten 'romtuiten' zien staan. Op de kar met witte hit staan de ronde koperen kannen met beugel. Hierin werd vaak melk geleverd door boeren die in het bezit waren van een enkele koe. Onder aan de trap links staan een marechaussee en de dorpsveldwachter (waarschijnlijk De Bruin).
De melk werd in de beginjaren naar de fabriek gebracht met kar en 'hit', dit was een klein paard, afkomstig van Hitland (de Shetlandeilanden bij Schotland).
De Berghemse zuivelproducten werden, behalve aan grote afnemers zoals o.a. levensmiddelenbedrijven, ook geleverd aan particulieren uit Berghem zelf.
Op de voorgrond staat Anneke van Oss-van Lieverloo. Zij was een van de vele trouwe klanten die zelf melk haalde op de fabriek. Anneke woonde op de Gement (nu Broekstraat) en was de moeder van Marie (Peters-van Oss – later hertrouwd met Gijs van Iperen), Piet, Hans en Thé van Oss. Zij was de oma van de bekende hoogleraar Piet Peters. Links voor haar staat haar jongste zoon Thé.

en het kweken van verantwoordelijkheid' hoog in het vaandel. In de Berghemse boterfabriek was dit een gewone gang van zaken.
In een verslag uit de krant over het 40-jarig dienstjubileum van Has Nooijen staat te lezen: "Hij heeft geen enkele dag verzuimd. Een paar uur verlof aanvragen om een oogarts te raadplegen vanwege een nieuwe bril, was voor hem al een onprettig karwei." In een ander verschenen artikel werd het personeel vermeld als de 'steunpilaren' van de fabriek. In een interview met Koos van Hintum wordt verteld: "Geen dag verlet gehad". Hij had zich een keer verslapen en de hele regio wist dat: alle melkbussen kwamen te laat bij de boeren terug.

Uit de notulen
Jaarlijks werd op 19 maart op St. Joseph, de patroon van de zuivelfabriek, de algemene vergadering gehouden. De leden van de Coöperatie woonden een Eucharistieviering bij in de parochiekerk en het was als het ware een feestdag. De balans en de verlies- en winstrekening werden ter goedkeuring aan de leden voorgelegd. Na afloop van de bijeenkomst werd er geborreld. Op sociaal gebied kon er dan ook nog wel een post af voor een goed doel. In de notulen van 1930 staat o.a. een post van een jaarlijkse bijdrage van f. 250,– voor een theologiestudent uit China, die zo zijn priesterstudie kon voltooien.
Bij het sluiten van een triduum – een driedaagse bezinningstijd in de parochie over de geloofsbeleving – werd er boter en melk beschikbaar gesteld voor de parochie. In de jaren '50 ging er een gift naar de nieuw te bouwen Don Bosco-kerk te Oss, n.b. één procent van de nabetaling van de melk: f. 3.336,–.
Als er in de vergaderingen gestemd moest worden over belangrijke aangelegenheden, konden de leden, die één tot-en-met drie koeien hadden één stem uitbrengen. Bezitters van méér dan drie koeien mochten twee keer stemmen. Maar dit systeem werkte geen samenwerking in de hand. Daarom werd er in 1940 gepleit voor afschaffing van dit gebruik.
In de beginjaren werd de melk opgehaald bij de boerderijen met paard en kar. Later werden dat tractors met platte wagens. Daarna werden er vrachtwagens ingezet en weer later tankwagens. Deze tankwagens kwamen niet meer elke dag langs. De boeren werden toen verplicht koelinstallaties te bouwen om de melk enkele dagen op te kunnen slaan, wat wel de nodige onkosten meebracht.
De melkrijders, ook wel 'romboeren' genoemd, konden jaarlijks voor de melkritten inschrijven. Daarin heerste wel veel concurrentie. Volgens de notulen werd er omstreeks 1932 per 100 kg aangevoerde melk 9 tot 40 ct. betaald, afhankelijk van de afstanden. Om de veertien dagen

Vrijstelling vordering van rijwielen
Freistellung Fahrradforderung
De burgemeester van Berghem
Der Bürgermeister von
VERKLAART dat v.d. Wielen, Leonardus
erklärt dass
wonende Spaanderstr. A 135
wohnhaft
in deze gemeente, is vrijgesteld van inlevering van het
in dieser Gemeinde, ist befreit von Einlieferung des
aan hem toebehoorend heerenrijwiel.
dem ihm gehörenden Herrenfahrrade.
Berghem 4 Aug 1942
De burgemeester voornoemd,
Der Bürgermeister
Z. O. Z.

Vrijstelling vordering van rijwielen. Zelfs de fietsen moesten in de oorlog ingeleverd worden aan de Duitsers. Waarschijnlijk heeft agrariër Leonardus van der Wielen vrijstelling verkregen vanwege vervoer van melk e.d. voor zijn bedrijf.

bracht de melkrijder ook vanuit de fabriek het melkgeld mee voor de boeren. Naar die dag werd uitgekeken. Soms kon er een fooi af voor de 'romboer'.
Ook het salaris voor het personeel werd contant uitbetaald. In de beginjaren werd dat geld opgehaald op het Berghemse postkantoor. Later, in de oorlogstijd, moest dat geld zelfs door één van de bestuursleden contant gehaald worden in Den Bosch, meestal door Jan van Antoon van Erp. Op de fiets!
In latere jaren ging het betalingsverkeer per bank. In 1957 vraagt o.a. boer Van den Hengel uit Oss om het melkgeld per bank over te maken.

Zwaar werk
Er moest vooral lichamelijk hard worden gewerkt: Volle melkbussen versjouwen; b.v.: de chauffeur van de vrachtwagen van de fabriek moest venters en slijters gaan bevoorraden van 5.00 tot 8.00 uur, melk ophalen bij de boeren van 9.00 tot 12.00 uur en van 13.30 tot 16.00 uur het lege goed weer gaan ophalen bij venters en slijters. Hij had dan een volle dag melktuiten getild.
Tonnen steenkool werden er verstouwd om de machines in de fabriek te laten draaien. Omstreeks 1932 betaalde de fabriek f. 9,– voor het lossen van 10 ton steenkool uit de wagons en het vervoer ervan naar de fabriek. De steenkool kwam vanaf de toenmalige losplaats bij het Berghemse station in het Durendseind. Dat was om de drie weken ongeveer 23 ton kolen. In de beginjaren werd dat karwei verricht door

'Een onderonsje'... Wim Voet, de vierde voorzitter (links), burgemeester J. van den Akker (midden) en Wim van Grunsven, de derde voorzitter (rechts).

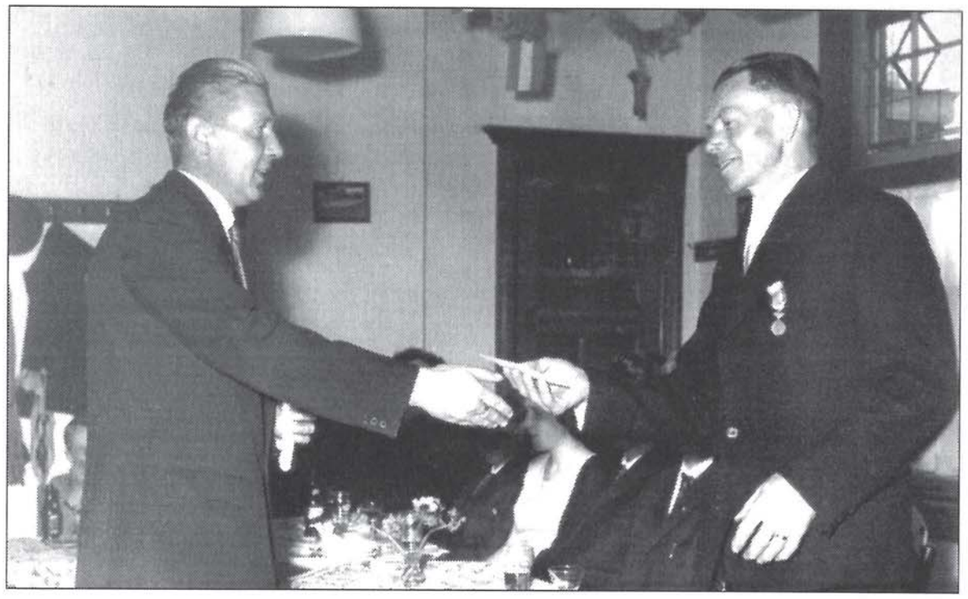

Directeur Frans van Erp overhandigt een cadeau aan jubilaris Koos van Hintum, b.g.v. zijn 40-jarig jubileum.

drie à vier personeelsleden, na hun werktijd, van 18.00 tot 22.00 uur, gewoon met de kolenschop! In latere jaren schaft de fabriek voor het vervoer daarvan een vrachtwagen aan en weer later verzorgde Ceel Megens, die een kieper-vrachtwagen bezat, mede dit zware werk. Daardoor werd bij het lossen heel wat tijd en werk bespaard.
Ook de flessen vullen en schoonmaken was in het begin grotendeels handarbeid. En dan, 'last but not least', was het dagelijks schoonmaken van de fabriek een zéér belangrijk karwei.
Vakanties waren er niet. Dat was in die jaren niet gebruikelijk. In 1941 vroeg het personeel één week vakantie aan, maar dat werd afgewezen. Drie dagen vrij kon wel. Gezamenlijke uitstapjes werden er wel eens gemaakt, op kosten van de fabriek.

Nieuwe ontwikkelingen
Toen de fabriek eenmaal 'goed draaide', was het zaak alert te blijven om de nieuwe technische ontwikkelingen van de steeds moderner wordende tijd bij te kunnen benen, en om het bedrijf gezond te houden. In het jaar 1944 kon de boekhouder schrijven: "De Coöperatie is geheel zonder schuld plus nog f. 3.500,– op de Leenbank". En dat in een tijd, waarin toch ook de fabriek van 1940-1945 door een moeilijke oorlogstijd was gegaan. Sommige personeelsleden werden onder de wapenen geroepen. Er was geen benzine meer voor o.a. de vrachtauto uit Oijen. Op het einde van de oorlog werd er een miljoen liter melk minder geleverd dan daarvoor. De redenen waren: er was gebrek aan

Voorzitter Wim van Grunsven feliciteert jubilaris Has Nooijen.

krachtvoer voor de koeien, ze gaven minder melk en door de voedseldistributie werden levensmiddelen schaars en bleef er veel melk op de boerderijen achter; voor gezinsverbruik en hulp aan dorpsgenoten en bekenden. Ook fabriceerden veel boeren toen zelf boter en kaas. Dat er toch nog zo'n goed rapport als bovengenoemd voor de fabriek uit de bus kwam, was mede te danken aan het goed in stand houden van het gebouw, inventaris en machines. Het inspectierapport over 1949 getuigde: "Administratief en financieel is het bedrijf gezond".
In de loop van de tijd wordt er veel verbouwd en vernieuwd. Dat waren o.a.: Uitbreiding in 1950; de fabriek wordt vijf meter langer, met ruimte voor een koelkast, steriliseerkast, opslagtanks, vulapparaten en flessenspoelmachine. Deze machine had een capaciteit van 1500 flessen per uur. In 1954 wordt de fabriek verbreed. In 1955 wil men de fabriek aan de voorzijde verbouwen, daarbij rekening houdend met de eisen van de tijd o.a. grotere melkbussen, spoelmachine en homogenisator (machine voor het verkrijgen van een homogene of gelijke verdeling van de vetbolletjes in de melk). Verder was er een bergplaats voor de kratten nodig en er moest rekening worden gehouden met een waterzuiveringsverordening. In 1955 volgt de aankoop van een nieuwe papketel, in 1956 een nieuwe spoelmachine i.v.m. omruil melkbussen tegen bussen van 30 liter. In 1957 wordt aangevangen met de bouw van een transformatorhuis. In 1958 wordt een nieuwe karn aangeschaft. Het slachthuis achter de zuivelfabriek wordt in 1960 verbouwd tot koelcel. In 1962 komt er een roerapparaat voor yoghurt. In 1963 volgt de laatste modernisering in de fabriek.

Bestuur, directie en personeel

Om een goed management te voeren, was een bekwaam bestuur nodig. Om het werk goed te kunnen verrichten, bekwaam personeel. Het bestuur van de coöperatie en het personeel van de beginjaren van de zuivelfabriek staan al vermeld in het gedeelte van de oprichting in 1917. De volgende personen hadden ook een grote binding met de coöperatieve zuivelfabriek: de tweede voorzitter van het bestuur, Antoon van Erp Jzn., die Jan van den Heuvel medio 1940 opvolgde. Hij was de zoon van de Berghemse burgemeester Jan van Erp. Al vanaf 1918 was Antoon van Erp (Van Erp-van de Geer) bestuurslid. In 1950 nam Wim van Grunsven het voorzitterschap over. Van Grunsven zat al vanaf 1 april 1947 in het bestuur. Ook was hij 18 jaren wethouder van de gemeente Berghem en negen jaren lid van de Provinciale Staten. In 1961 gaf drs. W. van Grunsven de voorzittershamer over aan Wim Voet, die al vanaf 1937 secretaris was. Wim Voet bekleedde ook in het Berghemse gemeenschapsleven vele functies.
Toen in 1964 de fusie met de melkfabriek uit Oss had plaatsgevonden, werd Wim Voet ook voorzitter van de 'Combo'. Deze naam was gevormd uit de woorden: Combinatie Berghem Oss. In 1970 is er ook een samengaan met Beugen en Rijkevoort, de nieuwe combinatie ging verder onder de naam 'Cuneragroep', waarvan Wim Voet voorzitter wordt. Van 1971-1978 komt er één coöperatie 'De Maasvallei', waarin

Burgemeester J. van den Akker feliciteert Koos van Hintum met zijn 40-jarig jubileum. Bij deze gelegenheid kreeg de jubilaris ook een koninklijke onderscheiding opgespeld. Mevrouw Annie van Hintum-van der Heijden wordt ook in de hulde betrokken.

1952. De gaande en komende directeur. Jan van Erp geeft het directeurschap over aan zijn zoon Frans. Op de foto van v.l.n.r.: A. Arts bestuurslid uit Oijen, W. van de Camp bestuurslid uit Haren, Frans van Erp, Jan van Erp, mevrouw Cunegonda 'Gontje' van Erp-Sampers en secretaris Wim Voet.

alle zuivelfabrieken van Noord-Oost Brabant en Limburg samengaan. Daarin is Wim Voet dan ondervoorzitter. Met het opkomen van zuivelgigant 'Campina' sluit de heer Voet zijn ruim veertigjarige loopbaan in dienst van de Zuivel af.
De R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph heeft drie directeuren gekend: Jan van Erp 1917-1952, Frans van Erp 1952-1962 en Ad Sprangers 1962-1964. De eerste directeur, Jan van Erp, is reeds vernoemd in de beginjaren van de fabriek (zie pag. 452). Mede door zijn pionierswerk ontstond 'de fabriek'. Zijn zoon Frans, de tweede directeur, kwam in een ander leefklimaat terecht. In de zestiger jaren tekenden zich veranderende gezagsverhoudingen af. Frans was 'een kind van zijn tijd', zijn vaak gehoorde vraag was: "Wil je dit even doen?" Hij stond naast en tussen 'zijn' mensen, zo blijkt uit gesprekken met toenmalige werknemers of hun nabestaanden.
De zware taak: "De fabriek verder loodsen door de zich sterk ontwikkelende, bijna revolutionaire jaren, die begonnen door te breken", rustte op de schouders van Frans van Erp. Het werden moeilijke jaren voor de fabriek i.v.m. de grote concurrentiestrijd. En de

drang, zowel vanuit de noodzakelijke vernieuwingen als vanuit de Zuivelbonden, om te gaan samenwerken werd steeds dringender. Toch zou deze samenwerking eerst plaatsvinden onder Berghems derde directeur Ad Sprangers. Deze was afkomstig uit Ulvenhout en was in dienst van de Brabantse Zuivel Bond (B.Z.B.). De heer Sprangers had een ruime ervaring als waarnemend directeur bij diverse zuivelfabrieken, ook te Berghem. Hij zou later ook directeur worden van het nieuw op te richten zuivelbedrijf de 'Combo'. De Stoomzuivelfabriek heeft werkgelegenheid geboden aan veel Berghemnaren. Onder hen waren er, die als het ware het gezicht van het 'Boterfabriek' bepaalden, en er, voor een lange tijd, hun beste krachten aan hebben gegeven.

Op de foto genomen in 1930, bij gelegenheid van het koperen jubileum van de R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph, staat het voltallige fabriekspersoneel afgebeeld.
Van links naar rechts, zittend: Peter van den Berk, Jan Boeijen en Jas van der Burgt; staand: Has Nooijen, Koos van Hintum, Jan Broeksteeg en Jan Broess.

Peter van den Berk begon zijn loopbaan in de zuivel in het handkrachtfabriekje in het Durendseind. Zijn functie in het stoomzuivelfabriek was machinist. Hij heeft daar gewerkt tot 1927.

Het voltallige fabriekspersoneel in 1930.

Alweer een huldiging in café-zaal Merkx, voorheen 'Hartjes', aan de Burg. van Erpstraat. Jan Broess spreekt een jubilaris toe. Op de achtergrond directeur Frans van Erp. Op de voorgrond het kantoor-personeel: Annie van de Camp uit Megen (links) en Johanna van der Burgt (rechts).

Jan Boeijen was al collega van Peter van den Berk in het handkracht-fabriekje in het Durendseind. Zijn functie in het stoomzuivelfabriek was weger en daarna was hij op administratief gebied 'de rechterhand van de directeur'. Hij werkte er tot 29 januari 1941.
Jas van der Burgt, ook een werkkracht vanaf de beginjaren. In april 1922 volgde hij Toon van Haaren op als botermaker. Een maand later kreeg Jas er een hulpbotermaker bij, omdat er steeds meer melk werd aangevoerd. Op 9 november 1945 stopte Jas met het werk in de fabriek.
Has Nooijen "40 jaren trouwe dienst en verknocht aan de fabriek", zo vermeldde 'De Stad Oss' van 19 november 1961. Has Nooijen was een all-round vakman en overal inzetbaar. Zijn functie was ondermelkweger en hoofd van de melkontvangst.
Koos van Hintum trad in 1922 als 14-jarige jongen in dienst en groeide uit tot "een der schragen van St. Joseph", aldus een krantenbericht van 13 mei 1972. Koos was die dag 'de gouden jubilaris', een uitzonderlijk jubileum. In de zuivelsector was Koos toen de tweede Nederlandse gouden jubilaris. Naast de personeelsmedailles zilver (40 jaar) en goud (50 jaar) ontving Koos ook een koninklijke onderscheiding: "de eremedaille in brons, verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau".
Koos heeft ook meegewerkt aan de opbouw van een sterke 'Combo-gemeenschap' na de fusie. Hij was botermaker, weger, machinist en

tenslotte onderhoudsmonteur. Koos vertelt nu nog vol trots: "En voor geen dubbeltje iets kapot gedraaid".
Jan Broeksteeg heeft slechts enkele jaren gewerkt op de fabriek. Hij ging al vrij spoedig zijn vader assisteren in de varkenshandel.
Jan Broess ging op 2 augustus 1927 als 17-jarige jongen aan de slag. Hij wordt in een krantenbericht van 1961 "Een van de steunpilaren van de fabriek" genoemd. Jan was overal inzetbaar. Hij werkte op het laboratorium en later op het kantoor als boekhouder. Meegegaan naar Oss – de Combo – werd hij daar hoofd van de melkafrekening.
Tot 1976 heeft Jan nog in Oss gewerkt. Hij was met hart en ziel 'een echte zuivelman'.

Niet op de foto. *Hent van Schaijk,* vanaf 1930 zelfstandig melkboer, kwam in 1946 in dienst van de fabriek. Om 'Hent d'n melkboer' kunnen we in de geschiedenis van het 'Boterfabriek' niet heen. Hent voorzag Berghem voor een groot deel van melk en doorkruiste het hele dorp om de melk 'aan de vrouw' te brengen. Later bezorgde zijn zoon Gerrit de melk in het Durendseind. De melkwagen werd getrokken door een 'hit', en Hent bracht fluitend en altijd met een opgewekt humeur de melk rond. Ook op de 'bedrijfsfeestjes' zorgde hij voor de vrolijke noot. Drieka Broeksteeg, zijn vrouw, moest Hent vaak behulpzaam zijn als hij met de melkwagen in de 'blubbers van de Beersche Maas' was vastgelopen. Toen Hent zich een keer op een

In 1956 vierde Hent van Schaijk zijn zilveren jubileum als 'melkboer'.

ruilverkavelingsweg vastreed, moest er het hele fabriekspersoneel aan te pas komen. Na de goede afloop tracteerde Hent op een 'glaasje troost'. De hobby's van Hent waren talrijk: Hij was hengelaar, voetballer (rechtsbinnen), jager, mollenvanger en een goede danser.
Koos van Oorsouw startte in 1939 als 14-jarige jongen met zijn loopbaan in de zuivel. Koos begon met monsternemen en schoonmaken. Vervolgens werd hij melkweger en toen Jas van der Burgt elders een andere baan had aanvaard, volgde ook Koos hem op als botermaker (vanwege de groeiende melkaanvoer waren er toen twee botermakers). In 1946 werd Koos voor drie jaar onder de wapenen geroepen. Hij moest nl. naar Indonesië. Daarna hervatte Koos zijn werk weer in de fabriek als botermaker tot 1961.
Frans Megens heeft bijna 40 jaar in de zuivel gewerkt: voor 'St. Joseph' in Berghem en de 'Combo' in Oss. Frans begon in 1947. Na een inwerkperiode volgde hij Jas van der Burgt op als botermaker. Vervolgens werd hij productenmaker. Frans bleef tot de fusie in Berghem werkzaam en daarna ging hij mee naar Oss. Daar werd hij een gewaardeerde en bekwame chef en weer later bedrijfsleider.

De fusie
Dat een bedrijf overging van vader op zoon, was voor de tweede wereldoorlog bijna een garantie dat het bedrijf op dezelfde voet kon blijven doorgaan. Maar na W.O. II zaten de bedrijven niet meer in het rustige vaarwater van de voorvaderen. Het gehele leven kwam in een stroomversnelling. Ook het 'Boterfabriek' kampte daarmee: Het moest worstelen met de concurrentie van andere zuivelfabrieken, voornamelijk van Oss, met de moderne technieken en bedrijfsvoeringen, en met de steeds meer eisende klanten.

Personeelsleden tijdens een receptie van een jubilaris.
Van links naar rechts: Wim Peters, Tiny Ketelaars uit Oijen en Frans Megens. Frans werkte bijna 40 jaar in de zuivel, voor St. Joseph en de Combo.

In onze tijd vinden we 'fuseren' een normale gang van zaken. Op alle terreinen om ons heen zien we dat gebeuren. Rondom 1950-1960 bracht het woord 'fuseren' een schokeffect teweeg. Een vertrouwd beeld het 'Boterfabriek' uit Berghem weg, dat kon niet. Toch zien we in de geschiedenis en in de notulen van de Coöperatie dat alleen maar zuivelbedrijven konden blijven doorgaan door 'samenwerken' bedoeld in positieve zin.
En zo gebeurde het. Ondanks de winst van f. 17.000,– over het jaar 1939 loopt er toch door alle vergaderingen 'een rode draad' van 'tot samenwerking komen met andere fabrieken'. In 1939 sluit de melkfabriek te Megen. Leden uit Megen mogen zich bij Berghem aansluiten, maar velen melden zich aan bij zuivelfabriek St. Willibrordus in Oss.
In 1942 wordt er een vergadering belegd door Oss en Berghem onder leiding van de heer Beek, burgemeester van Deurne. Men wil samen een nieuwe fabriek bouwen. De Zuid-Nederlandse Zuivelbond (Z.N.Z.) komt in 1944 weer met een voorstel tot samenwerking van de fabrieken van Berghem en Oss. En zo blijft het bij veel voorstellen en plannen maken.
In 1947 wordt ook Heesch bij de plannen voor een nieuwe fabriek betrokken, maar Berghem ziet liever een combinatie met Oss.

Beginjaren '60 hield de Coöperatie een 'fusie'vergadering in het 'Jeugdhuis' aan de St. Willibrordusstraat te Berghem. Achter de bestuurstafel op het toneelpodium v.l.n.r.: directeur Frans van Erp, voorzitter Wim van Grunsven, Ad Sprangers waarnemer zuivelbond en secretaris Wim Voet.

Berghem telt dan 367 leden met een levering van 4 miljoen liter melk. Oss 218 leden met een levering van 2 miljoen liter melk en Heesch 303 leden met 2 miljoen liter melk. Berghem is dan wel van mening, dat alle melk verwerkt kan worden in de bestaande Berghemse fabriek. Oss wil samenwerken onder voorbehoud van handhaving van de eigen directeur en zuivelfabriek. Zodoende komt men niet tot een overeenkomst.
In de vijftiger jaren begint de veestapel productiever te worden. Boerenbedrijven gaan meer koeien houden. De dieren krijgen betere voeding, meer toegesneden op melkproductie. Bovendien is de Berghemse veestapel in 1952 tuberculose-vrij. Alle runderen waren toen geschetst en onderzocht op tuberculose. Dieren die positief reageerden werden geslacht en de eigenaar ontving f. 50,- per koe als vergoeding. Om economisch te kunnen blijven werken, wordt het dan noodzakelijk niet alleen boter te produceren, maar ook allerlei nevenproducten, zoals: vla, yoghurt, rijstpap, havermoutpap, gortpap en bloempap.
Er komt veel druk uit het buitenland. Denemarken is een sterke concurrent in de boterproductie. Ondanks de noodzaak tot samenwerken komt het tussen Oss en Berghem niet tot een fusie. Er blijft een huivering tot samengaan o.a. door de schulden van Oss en het overnemen van het personeel. In 1951 komen er gesprekken met de Brabantse Zuivelbond, de Zuid-Nederlandse Zuivelbond en de besturen van Berghem en Oss over uniforme uitbetaling aan de boeren, gezamenlijke verkoop van consumptiemelk en afspraken over boter en kaas produceren. Maar de voorstellen zijn weer niet te realiseren.
In 1953 sluit de melkfabriek te Nistelrode, wat weer enige nieuwe leden met zich meebrengt. In datzelfde jaar is er nog een sluiting van een fabriek in de buurt, ditmaal Ravenstein. Schaijk probeert nog een fusie met Ravenstein tot stand te brengen, maar voor Ravenstein lijkt Oss aantrekkelijker. De zuivelbonden zijn dan nl. van mening, dat de uitbetaling voor de melk in Oss hoger wordt dan in Berghem. Oss heeft meer geïnvesteerd in machines, waardoor de personeelskosten daar minder zijn en uiteindelijk de melkleveranciers meer ontvangen voor hun melk, aldus de zuivelbonden.
De toekomst zou er voor Berghem anders hebben uitgezien, als

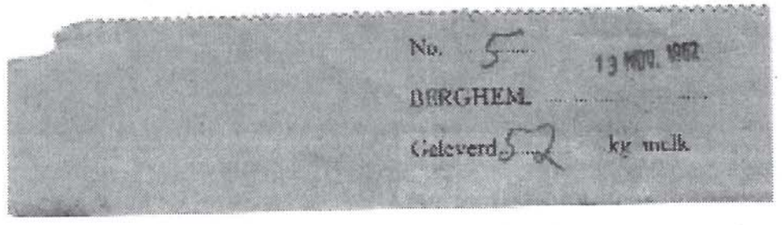

Melkbriefje. Bij elke melkbus die retour ging naar de boerderij zat iedere dag een melkbriefje tussen het deksel.

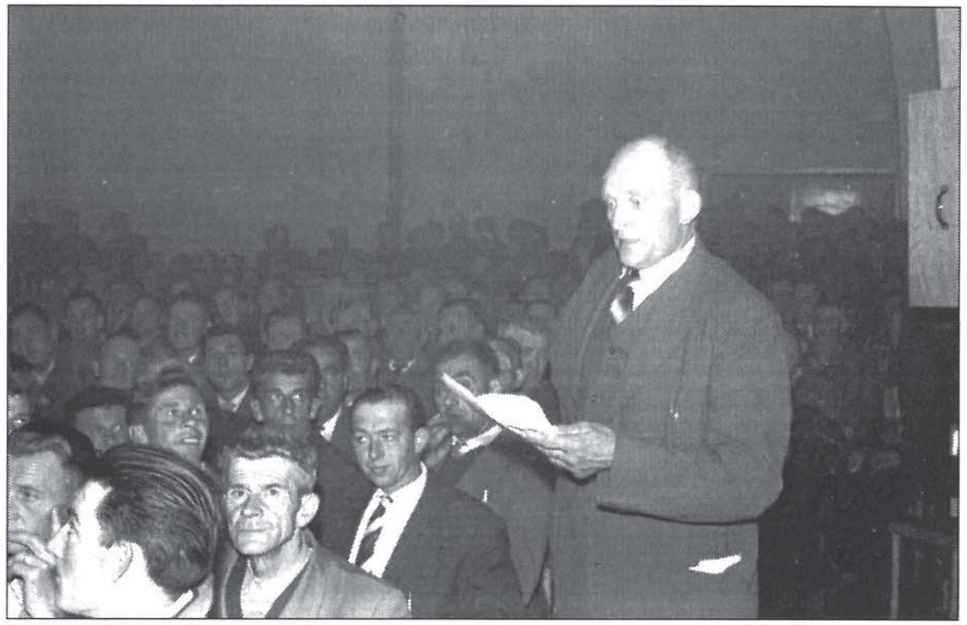

Op een vergadering van de Coöperatie beginjaren '60, in een bomvol 'Jeugdhuis' in Berghem, voert Jan van Deutekom het woord. Het samengaan van de zuivelfabrieken St. Joseph en St. Willibrordus was een van de belangrijkste agendapunten.

Schaijk, Ravenstein en Berghem toen tot samenwerking hadden kunnen komen. In 1961 is men nog van mening, dat de zelfstandige fabriek veel grotere voordelen biedt dan samengaan, maar de noodzakelijke vernieuwingen vergen onverantwoordelijke investeringen. Het belangrijkste kreeg uiteindelijk de overhand: "Hoeveel bedraagt de omzet, en wat ontvangen de boeren zelf?"

Na vele debatten en soms rumoerige vergaderingen wordt de fusie in het jaar 1964, onder Berghems derde directeur Ad Sprangers, een feit. 'St. Willibrordus' uit Oss en de Berghemse fabriek 'St. Joseph' worden dan samen de 'Combo'.
De gebouwen van de Berghemse fabriek worden aangekocht door projectontwikkelaar Verschuer, wonende in 't Rakt, gelegen tussen Uden en Nistelrode. Deze verbouwde de fabriek tot een garagebedrijf. Dit wordt weer overgenomen door Sjaak van Oosterom.
Het samenbundelen van krachten – Combo – moet beschouwd worden als een groei en een natuurlijke ontwikkeling in deze technische tijd. Een ontwikkeling die moest plaatsvinden om meer voor het product 'melk' te kunnen ontvangen.
'Roomboter' was het voornaamste artikel dat de stoomzuivelfabriek produceerde. De uit Berghem afkomstige boter stond hoog aangeschreven.

Het fabriekspersoneel vol goede moed op weg naar het voetbalveld, gefotografeerd in 't Mollestraatje (St. Willibrordusstraat), op de achtergrond de muziekkiosk van Harmonie Concordia. De 'bit en wagen' zijn van Hent van Schaijk. In tenue, witte fabrieks-overalls, werd een wedstrijd gespeeld tegen een elftal van de vrijwillige brandweer. Van links naar rechts, op de bok: Jan Broess, Martien van den Broek en Gerrit van de Wetering. Zijkant: onbekend, onbekend, Koos van Hintum, Tonnie van Gaal en Has Nooijen. Achter: Koos van Oorsouw, Hent van Schaijk en Frans Megens. Nog een elfde voetballer zit achter op de wagen.

Hoe werd en wordt boter gemaakt?

De aangevoerde melk wordt gewogen. De volgende stap, monsters nemen om het vetgehalte te bepalen. Daarna wordt de melk gepasteuriseerd en gecentrifugeerd. In de centrifuge wordt de room van de melk gescheiden. Dan gaat de room in de boterkarn. Door de heftig schokkende en stotende bewegingen, waaraan het karnsel wordt blootgesteld, worden veel luchtbelletjes in de room geslagen, waaraan de vloeibare bestanddelen van de vetbolletjes zich hechten. Hierdoor kleven de vetbolletjes aan elkaar tot zij tenslotte boterkorreltjes vormen, die met het blote oog zichtbaar zijn. Als de korreltjes een voldoende grootte hebben bereikt, 3 tot 5 mm, laten zij zich gemakkelijk van de overblijvende vloeistof, de karnemelk, scheiden. Het karnproces is voltooid. De uitkarningsgraad behoort 98 te zijn, d.w.z. dat tenminste 98 procent van het in de room aanwezige vet in boter overgaat.
Vanaf de tijd van de handkrachtbedrijven tot aan de sluiting van de fabriek werden er hoge eisen gesteld aan het product 'boter'.
Omstreeks 1934 boekte de Berghemse stoomzuivelfabriek goede resultaten op verschillende Zuid-Nederlandse Zuivelkeuringen.

St. Joseph bereikte toen een vijfde plaats en liet maar liefst zeventig andere botermerken achter zich. Die waardering was toen ook te merken op de 'Bossche Botermijn', waar de Berghemse boter hoog genoteerd stond.
Melk werd gecontroleerd op vetgehalte en zuurheidsgraad. Was de zuurheidsgraad te hoog, dan ging de melk terug naar de eigenaar. Daar was men niet blij mee. Om de kwaliteit van de boter hoog te houden werd er streng gecontroleerd. Daardoor bleven de relaties met de Z.N.Z. en afnemers uitstekend.
Op vetgehalte werd de melk in de fabriek steeds gecontroleerd: het vetgehalte van de monsters werd per boerenbedrijf geregistreerd, en aan de hand van dat vetgehalte werd de melk ook uitbetaald.
Vier procent was hoog. Gemiddeld was het percentage meer dan drie procent. In de notulen van 1924 wordt vermeld: gemiddeld vetgehalte 3,19 procent. Vanaf 1950 werd naast het vetgehalte ook de kwaliteit van de melk belangrijk. Klasse 1 had de hoogste kwalificatie, klasse 2 was minder en klasse 3 niet zo best.
Nu, in de negentiger jaren, wordt er, naast kwaliteit en vetgehalte, ook het eiwitgehalte berekend. Door de boeren wordt eerst een 'negatieve grondprijs' betaald. Dit is voor het ophalen en het verwerken van de melk. De opbrengst van het vet- en eiwitgehalte, plus de waardering voor goede kwaliteit, wordt dan verrekend met de negatieve grondprijs. Na deze berekening wordt uiteindelijk het batige saldo aan de veehouder uitbetaald.
Melkscheppers bepaalden het vetgehalte, per koe. Deze controle op het vetgehalte ging uit van de Fok- en Controlevereniging en stond los van de fabriekscontrole. Toch blijkt dat de fabriek 'St. Joseph' enig

Boterwikkel, 1917.

belang had met deze controle op het vetgehalte; aan Koos van Oorsouw, fabrieksmedewerker, werd gelegenheid geboden om naast de cursussen 'botermaker' en 'centrifugist' ook het 'controleur-diploma' te gaan halen in Breda. Met dit laatste diploma werkte Koos voor de 'Fok- en Controlevereniging', maar het kwam ook ten goede aan zijn werk op de fabriek. Zo kwam onder melkenstijd regelmatig de 'romschupper' op de boerderij om monsters te nemen van de vers gewonnen melk. Met behulp van die monsters kon hij, per koe, het percentage vet in de melk bepalen. Die resultaten werden dan vastgelegd in melklijsten. Melkscheppers, zoals o.a. Kees van Deutekom, Toon Tonies en Piet Faassen 'schetsten' ook wel het jonge vee.

Een klein intermezzo...

Het is interessant te weten, dat er, buiten de fabriek 'St. Joseph' om, in Berghem ook roomboter werd gemaakt in het boterfabriekje van Willem Jurgens. In de volksmond werd dit bedrijfje aan de Laanderstraat 'de botermarkt' genoemd. Het was gevestigd in het, nu nog bestaande, koetshuis dat behoorde bij de woning van de familie Jurgens. In het koetshuis liep een hond in een wiel en draaide zo de boterkarn. De boter werd verkocht aan particulieren. Later werd er ook aan Berghemnaren zowel boter als margarine verkocht. Waarschijnlijk wilden zij ook de nieuwe 'kunstboter' eens een keertje proberen? Het fabriekje heeft maar korte tijd bestaan. Met de dood van Willem Jurgens, 9 oktober 1933, is ook 'de botermarkt' uit Berghem verdwenen. Nu bewoont familie Jan Boeijen-van Tilburg het pand aan

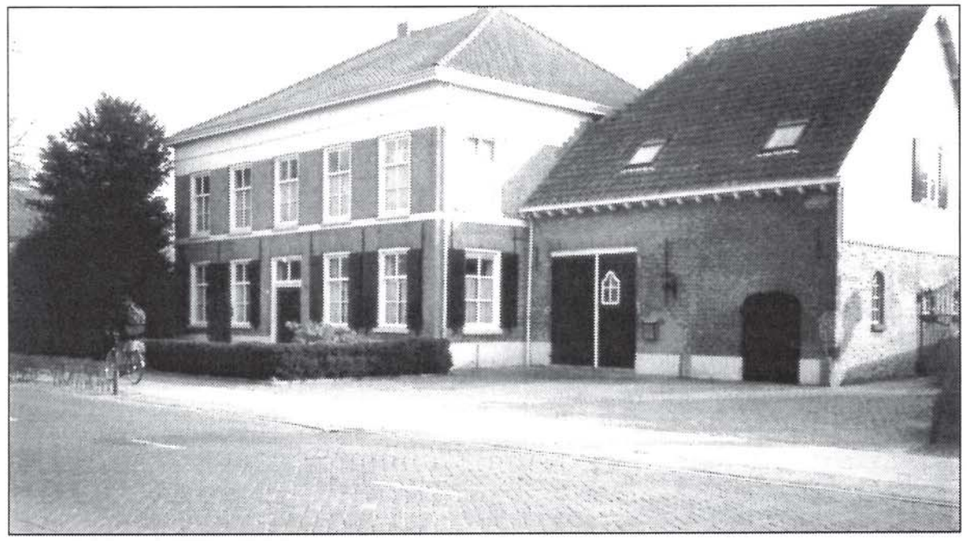

'De Knollenburg', Burg. van Erpstraat 60. In dit monumentale pand was de 'botermarkt' van Willem Jurgens gevestigd.

houder.

handteekening van den houder.

De Burgemeester der gemeente BERGHEM verklaart dat bovenstaand portret en de daaronder gestelde handteekening zijn die van WILHELMUS ALOUISIUS JOSEPHUS JURGENS, geboren te Oss 22 October 1860, wonende te BERGHEM.

BERGHEM, den 24 MAART 1923.

De BURGEMEESTER VOORNOEMD,

Gedeelte uit het 'paspoort' van Willem Jurgens, nodig voor zijn vele buitenlandse reizen als vertegenwoordiger voor oom Anton. In de 'Verklaring van Nederlanderschap' bevestigt burgemeester Baudoin dat Wilhelmus Jurgens, van beroep koopman, wonende te Berghem, de hoedanigheid van Nederlander bezit en dat het portret en de daaronder gestelde ondertekening van Wilhelmus Jurgens zijn. 24 maart 1923.

de Burg. van Erpstraat nr. 60. In het statige herenhuis hangt nog de sfeer van het oude verleden, met de brede gang en de prachtige schouw, de kelder met tonggewelven, daterend uit de 17e eeuw. Het koetshuis is op het einde van die eeuw gebouwd. Het huis was voorheen de woning van Jacques Daamen, een oom van Anna Kipp. Laatstgenoemde was getrouwd met Willem Jurgens. Anna was een dochter van dokter Kipp uit Mill. Uit het huwelijk van Willem Jurgens en Anna Kipp werd op 16 januari 1894 dochter Anna geboren. Mevrouw Anna 'Antje' Jurgens was in Berghem een bekende persoon, zij overleed te Berghem op 14 augustus 1985.
Wilhelmus Jurgens, geboren 22 oktober 1860 te Oss, was een zoon van Joannes Jurgens, koopman in boter, later margarine. Anton Jurgens, de bekende boterfabrikant te Oss, was een oom van Willem Jurgens. Willem maakte, na een korte tijd van boter maken in zijn koetshuis, vele buitenlandse reizen voor oom Anton. Een soort handelsreizen t.b.v. de margarineverkoop.

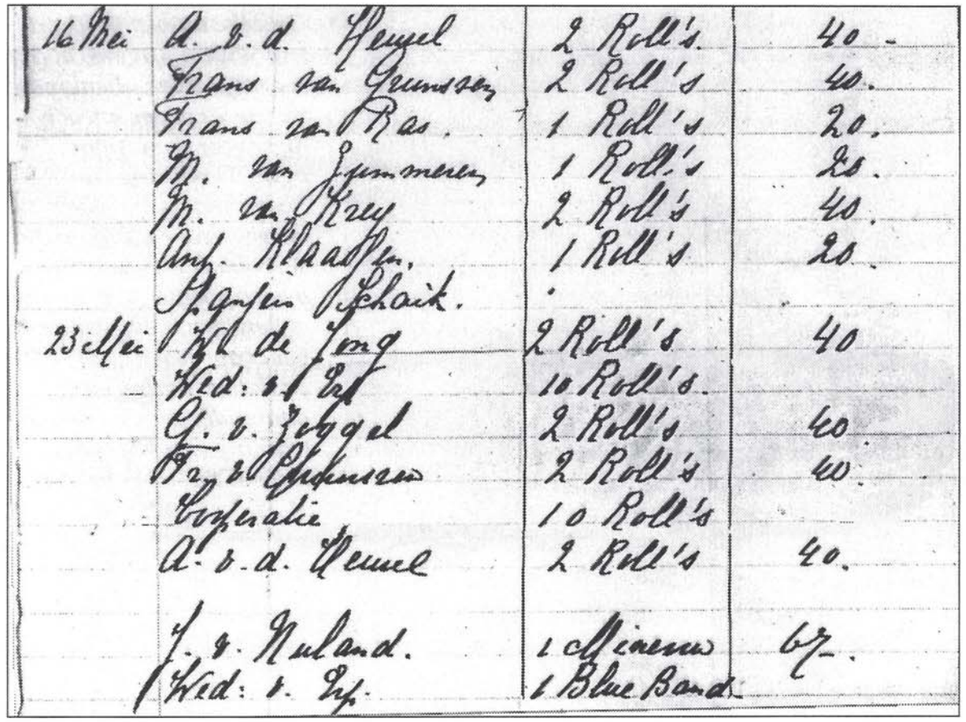

16 Mei	A. v. d. Heijel	2 Roll's.	40 -
	Frans van Geunsen	2 Roll's	40.
	Frans van Ras.	1 Roll's	20.
	M. van Sommeren	1 Roll's	20.
	M. van Krey	2 Roll's	40.
	Anf. Klaassen.	1 Roll's	20.
	P. Jansen Schaik.		
23 Mei	Wl de Jong	2 Roll's	40
→	Wed: v. Erp	10 Roll's.	
	G. v. Zeggel	2 Roll's	40.
	Fr. v. Opdenzen	2 Roll's	40.
→	Coöperatie	10 Roll's	
	A. v. d. Heijel	2 Roll's	40.
	J. v. Nuland.	1 Minerva	67 -
→	Wed: v. Erp.	1 Blue Band.	

Een gedeelte uit het kasboek van Willem Jurgens, omstreeks 1922, hierin staan veel Berghemnaren als klant geboekt. Willem Jurgens leverde zelfs boter aan de Coöperatie en aan de weduwe Grada van Erp, de moeder van directeur Jan van Erp. Grada had een winkel in 'koloniale- of grutterswaren' aan 't Mollestraatje.

"In het verleden ligt het heden, in het nu, wat worden zal."

We schrijven 1999. Wie zijn nu nog in Berghem onze melkleveranciers?
Hierna de beschrijving van twee van de tien moderne Berghemse veebedrijven, van Theo en Bart van Schaijk.

Theo van Schaijk. Milieubewust en biologisch verantwoord.
In de voetsporen van zijn voorvader, Johannes 'Hannes' van Schaijk, die in de beginjaren van zuivelfabriek St. Joseph bestuurslid was, leidt nu, 70 jaar later, zijn achterkleinzoon Theo een modern biologisch-dynamisch veebedrijf, dat in het Durendseind aan het verlengde van de Deursenseweg, de Bredeweg ligt. Enerzijds worden er nieuwe technieken gebruikt, zoals o.a. computergestuurd voeren. Via een zendertje in de halsband van het rundvee wordt er een juiste hoeveelheid voer gegeven voor dat bepaalde rund. En anderzijds hebben de koeien een natuurlijk leven zoals in vroegere tijden. Het vee loopt vrij rond in de stal, de horens blijven intact. Het krachtvoer dat de veestapel krijgt voorgeschoteld is van eigen geteeld graan en groengewas, b.v. 'Luzerne', een stikstofrijke klaverplant. Op dit milieubewust geleide bedrijf worden geen kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen gebruikt. Voor de bemesting van het land wordt alleen mest uit de 'potstal' van het eigen bedrijf verwerkt.
De melkproductie van dit melkveehouderijbedrijf gaat naar zuivelfabriek 'De Dageraad' te Ottersum. Dit bedrijf verwerkt de geleverde melk op een biologisch verantwoorde wijze.

Bart van Schaijk. Modern melkveehouderijbedrijf.
Naast de plek in het Durendseind waar in 1904 het eerste handkracht-fabriekje verrees, waar Dirk Boeijen de scepter zwaaide, staat nu – anno 1999 – nog één van de tien Berghemse veebedrijven.
Dit moderne melkveebedrijf is van de jonge boer Bart van Schaijk, een kleinzoon van Dorus van Schaijk. Voor deze generatie is de Berghemse boterfabriek 'geschiedenis uit het verre verleden'.
De veehouderijbedrijven van nu zijn als het ware al fabrieken op zich.

Luchtfoto van de R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph, ±1950.
Op de voorgrond links het directeurshuis. Achter de fabrieksschoorsteen het slachthuis van de NCB. Hier werden (nood)slachtingen verricht door Berghemse slagers, o.a. Mies Keijzers en de gebroeders Frans en Antoon Broess. Aan de oostzijde in een kelder van het fabrieksgebouw was het lokaal van de 'Eierbond' gevestigd. Op erg warme zomerdagen werd daar ook wel eens de boter opgeslagen. Rechts de toenmalige rijwielhandel 'Steeds Vooruit' van A.H. van Sommeren. Nu, in 1999, Zalencentrum Van Gaal-Merx.

Waar op de boerderijen van hun voorvaderen slechts enkele koeien stonden, staat op de boerderij van Bart nu een veestapel van ongeveer 65 koeien en 60 stuks jong vee, voor de melk- en vleesproductie. De techniek heeft in dit bedrijf een hoge vlucht genomen. Machinaal wordt er gemolken, 12 stuks vee tegelijkertijd. Gemiddeld geeft een koe nu 7.500 liter melk per jaar. De apparatuur wordt automatisch ontsmet en gereinigd. Een krachtvoer-computer zorgt ervoor, dat een koe die een bepaalde hoeveelheid melk geeft, die dosis brokken krijgt die ze nodig heeft.
Omdat in Europa de boterberg te groot werd, mocht er in 1984 per bedrijf nog maar een bepaalde hoeveelheid melk aangeleverd worden. Het 'quotum' werd daarna elk jaar minder. Vanaf 1984 is een korting opgebouwd van zo'n 20% ten opzichte van 1983. Deze korting geldt nog steeds. Het quotum voor 1998 bedroeg, Europees vastgelegd, 400.000 liter melk voor dit bedrijf.
De Berghemse veehouderijen produceerden, in 1998, met z'n tienen dezelfde hoeveelheid melk, 4 miljoen liter, als de 367 leden van St. Joseph samen in het jaar 1947. Vijf keer in de twee weken wordt nu de melk opgehaald. De tankauto's rijden nu de voormalige R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph voorbij. De melk wordt afgeleverd bij de Coöperatie Campina Melkunie in Den Bosch.

Als Dirk Boeijen, Hannes en Dorus van Schaijk nog eens even konden komen kijken...

Marietje Neeteson-van Zummeren en Cor van den Heuvel

Bronnen, literatuur en foto's:
Uit overlevering: oud-personeelsleden van de R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph te Berghem.
Notulen en verslagen van vergaderingen van de R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph te Berghem.
Archief gemeente Berghem, notulen en ingekomen stukken.
Krantenartikelen uit: Het Brabants Dagblad, De Gelderlander, De Sleutel.
'De Berghemse Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond. 1906-1981'.
Vijfenzeventig jaar strijd en samenwerking voor het behoud van een zelfstandige positie, L.P. van den Heuvel.
'Een beeld van een dorp', L.P. van den Heuvel en Herman van de Camp.
'Berghem in oude ansichten', G.H.J. Ulijn.
Rijksarchief Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch.
Streekarchief Brabant-Noordoost, Oss.
Fotoarchief Daan Scholte, Museum Jan Cunen, Oss.
Familie J. van Erp, Berghem.
Familie Boeijen-van Tilburg, Berghem.

Has Nooijen: 40 jaar trouwe dienst op Stoomzuivelfabriek te Berghem

Zaterdag hulde aan jubilaris

DE HEER JOHANNES NOOIJEN (56) te Berghem heeft de vorige week niet zonder schroom de directeur om een paar uur verlof verzocht teneinde naar de oogarts te kunnen gaan. Want hij wil toch wel graag met een nieuwe bril ... 19 novemb ... den wegens

BRABANTS DAGBLAD — DE SIRENE

Tien miljoen bussen gevuld...

J. Nooyen Berghem kreeg de eremedaille in brons

Zaterdagmidda- Nooyen in huldi-

J. Nooyen te Berghem koninklijk onderscheiden

De huldiging, die de heer J. (Has) Nooyen zaterdagmiddag ten deel is gevallen bij gelegenheid van zijn veertigjarig jubileum in dienst van de Zuivelfabriek "Sint Joseph" te Berghem heeft ... onvergetelijke indruk ... J. J. van den

eremedaille, verbonden aan de Orde van Oranje Nassau

In zijn toesp... de heer Nooye... getrouw en ... Als voorzitt... fabriek roe... ijver en to... zijn plich...

gewest en voor de liefde, trouw en plichtsbetrachting was hem dan ook de koninklijke onderscheiding verleend.
Voorzitter W. van Grunsven feliciteerde Has met zijn onderscheiding en hij wees er ook nog eens op dat de jubilaris in de afgelopen 40 jaar gewoon geen tijd heeft gevonden om ziek te worden. De heer van Grunsven feliciteerde dan ook het bestuur zo'n goede ...tracht in dienst te hebben. Van de ...deratie van de zuivelfabrieken ont... ...g Has de medaille in zilver en de ...konde voor 40 jaar trouwe dienst. ...ontving hij een gouden

Hent van Schaijk uit Berghem zilveren melkventer van „St. Joseph"

VEERTIG JAAR BIJ ZUIVELFABRIEK

Koos van Hintum Berghem koninklijk onderscheiden

BERGHEM, 14 mei. — Zaterdagmiddag werd in café Merx de heer Koos van Hintum op grootse wijze gehuldigd l.v.m. het feit, dat hij 40 jaar in dienst was bij de Coöp. Zuivelfabriek van Berghem.
In het bijzijn van familieleden, bestuur en personeel van de fabriek richtte allereerst burgemeester J. J. van den Akker zich tot de jubilaris. Spreker ... het o.m. duidelijk uitkomen, dat e... samengaan is op het bedrijf, waarin Koos van Hintum zeker excelleert door de grote toewijding voor zijn werk, waarin hij een grote levensvreugde heeft gevonden. De toespraak van de burgemeester werd besloten met de mededeelingen ...

scheiden jubilaris de motor van het ... drijf en — het moest gezegd worden ... de schepper van de juiste sfeer ... het personeel. Sp... bij de feiten, well... jubilaris altijd m... man van hem mo... zelfontwikkeling g... teur, die alle bedr... den, had hij de ... bestuur verworver... konde met zilvere... Koninkli k Ned Z... bedrijf een goud... vrouw van Hint... werd een boeket ... De directeur van ...

Koos v. Hintum gouden jubilaris

(Van onze verslaggeefster)

OSS, 13 mei. — Met ... re bijeenkomst ... zijn vijftigj... melkr...

zonder inze... en vasthoudd... zal de heer S... deze jubilaris... het zone... al!

Zuivelfabriek Berghem wordt gemoderniseerd

Apparatuur overgebracht naar Oss

Melkfabriek Berghem definitief gesloten

In memoriam

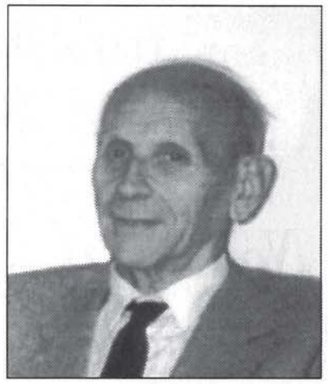

HENK LUIJERINK

*Gouda 28 juni 1922
†Oss 2 november 1998

Op 6 november 1998 vond ter nagedachtenis aan Henk Luijerink te Uden de crematieplechtigheid plaats.

Jan van der Burgt, voorzitter van Heemkundevereniging Berchs-Heem, sprak tijdens de dienst een treffende overweging uit.

"Vanaf de oprichting van Heemkundevereniging Berchs-Heem in 1992 was Henk Luijerink een gewaardeerd lid. Hij zag in de heemkunde-vereniging de mogelijkheid om datgene waarvoor hij zich jarenlang met hart en ziel had ingezet te kunnen onderbrengen.
Henk zag graag, dat zijn vergaarde kennis en gegevens toch vooral goed bewaard zouden blijven. 'Voor het geval dat er onverwachts iets zou gebeuren', zei hij vaak.
Henk Luijerink heeft jarenlang veel tijd doorgebracht in archieven. Alles wat betrekking had op zijn woonplaats Berghem werd onderzocht en verzameld. Alle negentig inventarissen van het Oud Archief van de gemeente Berghem werden minutieus doorgewerkt, gekopieerd, ontcijferd en op kaart gezet. Rechterlijke archiefstukken, akten over verkoop, verhuur, roerend en vastgoed, etc. werden bewerkt en voor anderen begrijpelijk gemaakt. Om de handgeschreven teksten te kunnen lezen en transcriberen volgde hij enkele cursussen oud-schrift.
Veel hulp en steun ontving hij van bestuurslid Jo Hoeks-van Thiel (overleden 17 november 1997). Zij vergezelde hem bij zijn vele archiefbezoeken, verleende hulp bij het onderzoeken van de stukken en later bij het verwerken van de genoteerde gegevens in PC-bestanden.
Het resultaat van zijn onderzoek werd in boekvorm uitgegeven.
In 1993 verscheen het naslagwerk met uittreksels uit de onderzochte archiefstukken: 'Berchem in Akten 1656-1810', een lijvig boekwerk van 450 pagina's.
Henk Luijerink stond niet graag in de belangstelling. Hij vroeg weinig, maar gaf veel, was altijd bezig.
Bijzonder jammer en triest dat Henk in 1995 werd getroffen door een hersenbloeding, er kwam plotseling een einde aan zijn grootste hobby 'heemkunde'.
Voor het vele baanbrekende werk voor Heemkundevereniging Berchs-Heem en voor de Heemkunde in het algemeen werd Henk Luijerink op 23 februari 1996 door Stichting Brabants Heem onderscheiden.
Henk Luijerink ontving 'het Zilveren Draaginsigne van Verdienste' met bijbehorende oorkonde.

Op 2 november 1998 is Henk Luijerink in Verzorgingshuis Vita Nova te Oss overleden en op 6 november te Uden gecremeerd.

Henk, bedankt voor wie je was, voor wat je deed, maar vooral voor datgene dat je voor ons hebt nagelaten.

Bedankt!"

Heemkundevereniging
Berchs-Heem
Jan van der Burgt, voorzitter